

Vilnis Purēns, Dzintra Liepiņa

ievads vēsturē pamatskolai

Skolotāju grāmata

Kursa programma
Kursa uzbūves principi
Stundu modeļu paraugi
Papilduzdevumi un uzdevumu atbildes

RaKa

Cienījamie skolotāji!

Piedāvājam ne tikai jaunu grāmatu, bet arī jaunu priekšlikumu, kā varētu sākt mācīt vēsturi pamatskolā. Šīs grāmatas un programmas mērķis ir veidot skolēnos pirmās iemaņas darbā ar vēsturisku informāciju. Grāmatas saturs ir paplašināts un ietver arī daudzus sociālo zinību jautājumus, tādējādi to var lietot gan vēstures, gan sociālo zinību stundās. Turklāt autori ir centušies panākt, lai lielākā daļa uzdevumu būtu izpildāma kā vairāk progresējušiem, tā mazāk progresējušiem skolēniem. Protams, katram savu spēju līmenī.

Šāda jautājuma nostādne pilnīgi sasaucas ar situāciju, kādā mēs dzīvojam. Informācijas masa arvien palielinās. To nav iespējams iekļaut viena cilvēka atmiņā. Par ieguvēju kļūst tas, kas prot šajā informācijā orientēties. Orientēties – tas nozīmē pēc noteiktām pazīmēm informāciju sagrupēt un zināt, kur atrodama vajadzīgā.

Tieši uz informācijas izpratni un interpretāciju ir balstīti visi jaunākie izglītības iestāžu centralizētie pārbaudes darbi, taču līdz šim nebija mācību grāmatu, kas mācītu tā strādāt.

Šī programma un grāmata veicina skolēna attīstību:

1. Lai skolēns izprastu būtiskākās ar vēsturi saistītās sabiedriskās parādības – laika skaitīšanas principus, dzīvesveidu atšķirības, sabiedrības ekonomiskās saites, valsts būtību utt.
2. Lai skolēns prastu orientēties vēstures norises galvenajos procesos – kas būtisks notika katrā vēsturiskajā laikmetā, kā šie būtiskākie notikumi ietekmēja pasauli, kādi notikumi un kāpēc risinās pašlaik utt.
3. Lai prastu orientēties cilvēces nodzīvotajā laikā – kas notika agrāk, kas – vēlāk un kāpēc.
4. Lai prastu strādāt ar vēsturisku tekstu – atrast tajā vajadzīgo informāciju, skaidrot tekstā sastopamos jēdzienus, veidot plānus un tabulas.
5. Lai prastu izmantot vēstures kartes.
6. Lai prastu strādāt ar avotiem un tos dažādi interpretēt.

Pēc šī kursa apguves skolēnam nebūs grūti papildināt savas zināšanas, gan ikdienā skatoties filmas, gan spēlējot datorspēles vai lasot grāmatas. Tāpat nav paredzamas grūtības, ja turpmāk mācības notiks pēc cita veida grāmatām: tā kā pamatprocesi ir izprasti, skolēni labi orientēsies arī cita veida materiālos. Turklāt paredzams,

ka daudzas tēmas viņš varēs apgūt daudz ātrāk.

Grāmatā ir izmantotas gandrīz visas iespējas skolēnu mācīt: gan tekstuālais, gan vizuālais, gan spēles, gan vēsturisko notikumu apguve, veicot radošus uzdevumus.

Grāmatas autori uzskata, ka lielākais sasniegums skolotājam ir tas, ja mācību apguve sākas kā skolēna radoša rotaļa, kurā viņš ir ieinteresēts piedalīties, un vēlāk pāraug nopietnās patstāvīgās studijās un meklējumos. Tad interese par vēsturi nezuodīs.

Kursa uzbūves principi

Informātikas laikmets un vēstures grāmatas

Kā iespējams sakārtot vēsturisko informāciju? Kā panākt, lai skolēni tajā orientējas? Lūk, koncepcija, pēc kuras veidota šī grāmata!

Jēdzieni

Skolēnam tiek piedāvāta vismaz viena jēdziena pazīme, kas šo parādību atšķir no citām. Jēdzieni atklāti sistēmā – zinot vienu jēdzienu, skolēnam, beidzot mācību kursu, jābūt spējīgam atrast citus jēdzienus un parādības, kas ar to saistītas gan laikā, gan telpā. Ne visi jēdzieni ir skaidri definēti, jo definējums ir pārāk zinātniska kategorija un uzliek papildu slodzi. Pagaidām vairāk tiek trenēta skolēna spēja pazīt jēdzienu pēc dotā apraksta. Nākamais solis būtu veidot skaidrojumu pašam.

Procesi

Atklājot vēsturiskos procesus, autori vienmēr centušies aptvert šādus parādības atribūtus: cēloņus, dalībniekus un to intereses, norisi un sekas. Autori centušies arī parādīt, ka par jebkuru norisi iespējami dažādi viedokļi, taču uzskata, ka pagaidām skolēniem jāiepazīstas ar procesiem pēc būtības, un tāpēc nav pārāk pārslogojuši programmu ar dažādu viedokļu izklāstu.

Orientieri

Vēstures process ir diezgan sarežģīta faktū masa, turklāt tas skolēniem jāizzina gan pēc struktūras, gan laikā. Turklāt vēsturē, atšķirībā no dabas zinātnēm, nav striktas klasificējošas likumsakarību sistēmas. Tāpēc grāmatas autori piedāvā orientieru principu: starp vēsturiskajiem notikumiem tiek izdalīti tādi, kas būtiski ietekmējuši pasaules attīstību. Tiek izzināta to struktūra, lai vēlāk skolēni ar šo notikumu palīdzību iepazītu un izprastu pārējos.

Kursa vispārīgais saturs un mērķi

Grāmata iedalīta divās daļās. Pirmā – “Sākumsoli” – ir veltīta vispārīgiem pamatjēdzieniem, kurus ir svarīgi izprast vēstures apgūvē. Grāmatas otrā daļa “Ieskatīsimies laikmetos” ir veltīta plašākajam vēstures pamatjēdzienam – laikmetiem.

Kursa pamatmērķi:

- radīt skolēniem interesi un veicināt priekšstatu un izpratnes veidošanos par cilvēces un tās kultūras attīstības pamattendencēm telpā un laikā;
 - rosināt skolēnos aktīvu attieksmi pret sabiedrības problēmām.
- Šādus mērķus iespējams sasniegt, izmantojot interaktīvās mācību metodes, kuras mācību procesā prasa divējādu sadarbību: gan skolotāja – skolēna, gan arī sadarbību pašu skolēnu starpā.

Pirmās daļas saturs

- Vēstures jēdziens (kā saskatīt laika ritējumu ap sevi, kā saskatīt pārmaiņu cēloņus, un kuras pārmaiņas pēta vēsture).
- Dabas cilvēka un civilizētā cilvēka būtība (kādas ir dabas un civilizētā cilvēka dzīvesveida galvenās atšķirības).
- Rakstības pamatprincipu attīstība (rakstības attīstības pakāpes: zīmējums, hieroglifs, burts, kādus rakstu materiālus cilvēki izmantoja).
- Laika skaitīšana (kā radās laika skaitīšana, tās galvenie principi, kā skaita gadus pirms un pēc Kristus dzimšanas, kā nosaka gadsimtus).

- Darba dalīšana un tirgus (kāpēc var rasties darba dalīšana, kas ir tirgus, kā attīstās nauda, un kāpēc rodas šķiras).
- Reliģiju attīstības pamatievīzes (ka attīstījušās reliģijas).
- Karu iemesli un ieroču attīstības tendences (kādi ir karu cēloņi, kā attīstījās ieroči, un kādas ir iespējas karus novērst).
- Valsts un tās elementi (kādi ir valstu uzdevumi, kādi var būt politiskie režīmi, kas un kā pārvalda valsti).
- Vēstures zinātnes sistēma (kā tiek iegūtas zināšanas par vēsturi, kādas ir četras galvenās avotu klasifikācijas grupas, un kāda ir vēstures palīgzinātņu loma).

Otrās daļas saturs

Grāmatas autori ir atkāpušies no tradīcijas, kas pamatā raksturīga marksistiem: laikmetos jāmeklē formācijas. Vēstures sadalījums laikmetos mums tikai palīdz orientēties vēstures gaitā. Tomēr pēc orientieru principa mēs katrā laikmetā varam atrast kādu būtisku procesu. Autori piedāvā izdalīt šādus procesus:

Senie laiki – cilvēka un civilizācijas pirmsākumi.

Viduslaiki – musulmaņu un Eiropas civilizācijas rašanās.

Jaunie laiki – Eiropas civilizācijas ekspansija.

Mūsu laikmets – globalizācijas laiks.

Autori nenoliedz, ka laikmetus varētu raksturot arī citādāk un ka šāds dalījums ir eiropocentrisks. Tomēr uzskata, ka šāda interpretācija mūsu laikam un telpai ir tuvāka.

Lai skolēni dziļāk orientētos laikmetos, katrā atlasīti būtiskākie notikumi.

Senie laiki

- Dabas cilvēka pasaule (kā varētu skaidrot cilvēka rašanos, un kāda bija senā dzimta).
- Pirmās civilizācijas (ieskats pirmo civilizāciju rašanās likumsakarībās, Divupes un Ēģiptes un citu civilizāciju kultūras simboli).
- Senā Grieķija (vērtības, ko Grieķija mums devusi: demokrātija, olimpiskās spēles, zinātne un teātris).
- Senā Roma (Romai kā impērijas pastāvēšanas likumsakarības un vērtības, ko Roma mums devusi: arhitektūra, likumdošana, kristietība).

Viduslaiki

- Musulmaņu civilizācija (kultūras izcelsme un simboli).
- Kā radās Eiropas civilizācija (kā, saplūstot Romas mantojumam, kristietībai un ienākušo tautu kultūrai, tika likti pamati mūsdienu Eiropas civilizācijai).
- Dzīve viduslaiku Eiropā (četrus galveno kārtu sadzīve un tās kultūras mantojums).

Jaunie laiki

- Ģeogrāfiskie atklājumi (pirmās eiropiešu ekspansijas likumsakarības, norise un sekas).
- Revolūciju laiks (kā Eiropā gāja bojā kārtu iekārta un veidojās modernā sabiedrība).
- Rūpnīcu rašanās laiks (kā jaunu enerģijas veidu izmantošana mainīja cilvēku dzīvi un radīja jaunu eiropiešu ekspansiju).

Mūsu laikmets

- Pasaules kari un diktatūras (pirmie globālie procesi – pasaules kari un to sekas).
- Saistītā pasaule (globālās pasaules saites un to ietekme uz mūsu nākotni).

Ko vajadzētu ievērot

Gatavojot stundas, kurās izmantota šī mācību grāmata, ieteicams ņemt vērā sekojošo.

Vienojieties ar skolēniem par sadarbību un tās principiem!

Jau pirmajā stundā būtu vēlams vienoties ar skolēniem, ka jūs būsit pētnieki, kas kopīgi apgūs vēsturi. Tad kopā ar skolēniem izstrādājat pētnieka ētikas kodeksu (skolēniem izskaidrojiet, ka tie būs likumi, kas jāievēro, lai visiem būtu interesanti pētīt vēsturi). Izstrādājot kodeksu, vienojieties par to, kādi noteikumi jāievēro diskusijās (nepārtraukt, neizsmiet, neapvainot otru), spēlēs un sacensībās (palīdzi otram un nenopaļā viņu; uzvarai jābūt godīgai; uzvarētājs ciena uzvarēto, uzvarētais – uzvarētāju). Ja tas nepieciešams, varat vienoties arī par brīdinājuma kartītēm noteikumu neievērotājiem.

Kopīgi iepazīstiet mācību grāmatas tekstu!

Bērni laikā, kad tie sāk mācīties vēsturi, vēl ne pārāk labi prot uztvert nesižetisku tekstu, kāds kopumā raksturīgs mācību grāmatām. Dažiem skolēniem grūtības var sagādāt arī lasīšana. Tāpēc ieteicams grāmatas tekstus izlasīt kopīgi un pārrunāt, lai visi būtu sapratuši teksta nozīmi.

Kopīgi noskaidrojiet jēdzienus!

Noskaidrojiet, kurus vārdus skolēni tekstā nesaprot. Pārrunājot tos, kopīgi atrodiat jēdziena aprakstu, kas viņiem ir saprotams. Kopīgi izpildiet uzdevumus, kas māca jēdzienus skaidrošanu. Ja nepieciešams, ierakstiet jēdzienus skaidrojumus pierakstu kladēs!

Kopīgi izpētiet grāmatas ilustrācijas!

Visas grāmatas ilustrācijas piemeklētas tā, lai tās papildinātu grāmatas tekstu. Lasot tekstu, pievērsiet skolēnu uzmanību tam, kuras tekstā izteiktās domas papildina ilustrācija, un ļaujiet skolēnam par to izteikt savu viedokli. Tas sasaistīs vizuālo uztveri ar verbālo un veicinās mācīšanos kopumā.

Saistiet mācīto ar skolēna dzīvi!

Mācīšanās mūsdienu pasaulē notiek ne tikai skolā. Fragmentāru un neapstrādātu informāciju par daudzām vēstures tēmām skolēni saņem ik dienas. Izmantojiet šo informāciju, un šis saistījums padarīs vēsturi tuvāku un pievilcīgāku, papildus mācīs vēsturiskās informācijas struktūru. Pirmajā daļā šādi jautājumi ir doti. Apgūstot otro, vienmēr varat skolēniem pajautāt: ko viņi par šo tēmu ir dzirdējuši, kur jau agrāk sastapušies ar tekstā minētajām parādībām.

Vienojiet radošo ar reālo!

Grāmatā ir ļoti daudz radošo uzdevumu. Piemēram, izdomā valsti, izdomā cilvēka mūžu utt. Vērtējot šos uzdevumus, norādiet skolēniem uz viņu fantāziju sakritību vai nesakritību ar reāli iespējamo. Tas veicinās vēsturisko procesu izpratni.

Izmantojiet skolēnu sadarbību!

Abstraktā domāšana, kas nepieciešama darbā ar jebkuru zinātnisku tekstu, skolēniem vēl tikai veidojas. Dažiem tā attīstās ātrāk, citiem – lēnāk. Domāšanas progresa veicināšana ir ļoti grūts uzdevums. Tāpēc vairāk izmantojiet grupu darbu, lai vairāk progresējušo skolēnu panākumi stimulētu pārējos. Viens no grupu darba veidiem ir sacensība, bet pirms tās rīkošanas izlasiet padomus sacensību rīkotājiem!

Padariet vēsturi par piedzīvojumu!

Vēstures mācīšanās pagātnes mantojums bija saistīts ar gadskaitļu un faktu iekalšanu, pārmērīgi biezu grāmatu lasīšanu, nesakarīgu politiku runu šifrēšanu utt. Protams, daudzas šīs negatīvās parādības ir atmirušas, un mūsdienu vēstures skolotājs ir stipri mainījis savus darba paņēmienus. Tomēr nekad nav lieki vairāk stimulēt skolēna interesi. Tāpēc grāmatā ir pietiekami daudz uzdevumu, kas domāti skolēnu ieinteresēšanai un pat atpūtai. Nevajadzētu tos ignorēt! Skolēns, kam vēsture paliks atmiņā kā labs piedzīvojums, drīzāk centīsies to izprast un pie tās atgriezties nekā tas, kuram vēstures mācīšanās sagādājusi nepatīkamas emocijas.

Kā rīkot sacensību?

Grāmatas autori apzinās, ka sacensībai ir gan pozitīva, gan negatīva loma un ka par tās izmantošanu mācību procesā rit diskusijas. Tomēr sacensība ir viens no veidiem, kā mobilizēt skolēnu būtisku šķēršļu pārvarēšanai (šajā gadījumā tas ir lēciens uz augstāku domāšanas pakāpi). Tāpat kā sportā nav labu vai sliktu spēļu, bet ir laba vai slikta to organizācija, arī sacensībai vēstures stundā jāatbilst zināmiem noteikumiem. To būtība: sacensībai jāveicina skolēnu attīstību un sadarbību, nevis konkurenci par katru cenu. Daudz atkarīgs no skolotāja, kas sacensību vada.

Atgādiniet pētnieka kodeksa noteikumus!

Sacensībā tie ir īpaši svarīgi! Ja esat ieviesuši brīdinājuma kartītes vai ko tamlīdzīgu, ņemiet tās vērā, arī apkopojot rezultātus!

Mainiet komandu sastāvu!

Skolēni labi zina, kurš no viņiem ir vairāk progresējis, kurš – mazāk. Skolēnu vidū ir arī dažādu temperamentu pārstāvji. Tāpēc vēlams, lai komandu sastāvs pastāvīgi mainītos. Vislabāk lozējot. Varat izraudzīt komandu kapteiņus, kas izlozē kartītes ar skolēnu uzvārdiem.

Ja tas nepieciešams, ļaujiet komandām sagatavoties!

Pirmajā daļā uzdevumi ir vienkārši, bet otrajā – samērā grūti. Tāpēc aiciniet skolēnus iepazīties ar tiem pirms sacensības! Ja uzskatāt, ka uzdevums nav tik grūts, komandas varat veidot klasē pirms spēles. Ja uzdevums ir ļoti grūts, izveidojiet komandas iepriekš, lai skolēni savstarpēji apspriestu uzdevumu un, viens otram palīdzot, atrastu atbildes.

Paturiet iespējas izvēlēties atbildētāju!

Lai skaļie, aktīvākie skolēni nedominētu, paturiet iespējas izvēlēties atbildētāju! Tas jums dos iespēju aktivizēt vairāk skolēnu.

Dodiet iespēju komandai palīdzēt savējam!

Lai skolēniem gadījumos, kad esat izvēlējies mazāk aktīvu vai progresējušu atbildētāju, nerastos negatīvas emocijas, ļaujiet viņa komandai vispirms izvēlēties palīgu un tikai tad dodiet vārdu pretiniekiem!

Stimulējiet kā uzvarētāju, tā zaudētāju!

Uzteicot uzvarētāja panākumus, veltiet kādu stimulu arī zaudētāju komandām: piešķiriet katrai zaudētāju komandai kādu papildu goda nosaukumu: draudzīgākā, smaidīgākā, neatlaidīgākā, labāk sagatavotā utt. Lieciet uzvarētāju komandai nosaukt labākos pārējās komandās. Piešķiriet papildu atzinību mazāk progresējušiem skolēniem, ja viņi to ir pelnījuši (interesantākā ideja, interesantākais skaidrojums, drosmīgākā atbilde, spožākais priekšnesums utt).

Ko darīt ar lēnāk progresējošiem skolēniem?

Lēnāk progresējoši skolēni nav problēma. Tā ir normāla dzīves parādība. Gan šī, gan citas metodiskas grāmatas parasti piedāvā uzdevumus vispār un tos var izpildīt labi progresējošie. Tomēr vienmēr jāatceras, ka lēnāk progresējoši skolēni nedrīkst palikt ēnā. Lūk, daži uzdevumi, kurus vienmēr varat uzticēt mazāk progresējušam skolēnam!

Lasīt grāmatas tekstu un atbildēt uz skolotāja jautājumiem

Tas ļaus jums noskaidrot, kā mazāk progresējušais skolēns uztvēris tēmu, un vienlaikus iepazīstinās klasi ar nepieciešamo informāciju.

Uzzīmēt notikumu

Mazāk progresējušam skolēnam nebūs viegli uztvert arī notikumu secību un cēloņus. Taču zīmējums ļaus viņam konkretizēt un izvērtēt informāciju.

Atrast viegli saprotamu informāciju

Mazāk progresējis skolēns var atrast grāmatā izceltu, labi sakārtotu informāciju. Tās meklēšanas process dos viņam pirmās iemaņas darbā ar informāciju vispār.

Stundu modeļu paraugi

Piedāvājam dažus modeļus, kā skolotājs stundās varētu izmantot grāmatā piedāvāto materiālu. Jāpiebilst, ka katrs skolotājs var pats variēt tēmai atbilstošo stundu skaitu. Vienīgi vajadzētu atcerēties, ka skolēniem šis ir jauns mācību priekšmets ar daudziem līdz šim nedzirdētiem jēdzieniem, tāpēc ir lietderīgi ļaut viņiem to apgūt soli pa solītim.

Pirmais pētījums

Kas ir vēsture?

(3 stundas: 1. un 2. stunda galvenokārt veltītas jaunu zināšanu un prasmju iegūšanai, 3. stunda – to nostiprināšanai.)

Tēmas mērķis:

- Radīt skolēniem priekšstatu par vēstures zinātnes uzdevumiem.

Uzdevumi:

- Veidot skolēnos izpratni par to, ka pastāv atšķirības starp dažādiem laikmetiem, tagadni un pagātņi.
- Veidot izpratni, ka pārmaiņām ir cēloņi un sekas.
- Veidot izpratni par laika ritējumu un izmaiņām skolēnā pašā.
- Attīstīt prasmi atbildēt uz jautājumiem par pagātņi, izmantojot dažādus vēstures avotus.
- Veidot prasmi iegūt vēsturisku informāciju no citiem cilvēkiem.
- Veidot prasmi sarindot vēsturiskus notikumus hronoloģiskā secībā.
- Mācīties saskatīt sevi un savu ģimeni kā vēstures procesa dalībniekus.
- Mācīties kritiski vērtēt laika gaitā notiekošās pārmaiņas.

1. stunda. Kas ir vēsture?

1. solis

Stundas sākumā skolotājs palīdz skolēniem ierakstīt pierakstu burtnīcās virsrakstu – **Kas ir vēsture?** Tad skolēniem vēlams paskaidrot, ka pirmajā stundā pētījuma mērķis būs noskaidrot: **Kas izraisa pārmaiņas pasaulē? Kādas pārmaiņas pēta vēsturnieki?** Arī šos jautājumus skolēni ieraksta pierakstu burtnīcā.

Tēmas ievadā skolotājs var pajautāt, pēc kā mēs varam noteikt, ka laiks rit. Skolēni atbildēs, ka to var redzēt pēc pulksteņa, gada-laiku maiņas, pēc tā, ka cilvēki kļūst vecāki, u.c. Ir svarīgi ļaut skolēniem izteikties, izmantot to, ka viņi vēlas izteikt savus novērojumus, jo viņi sāk iejusties pētnieku lomā.

Saturs

Kursa uzbūves principi	5
Kursa vispārīgais saturs un mērķi	6
Ko vajadzētu ievērot	8
Ko darīt ar lēnāk progresējošiem skolēniem?	12
Stundu modeļu paraugi	12
Papilduzdevumi un atbildes	31
1. pētījums. Kas ir vēsture	31
2. pētījums. Dabas cilvēks un civilizētais cilvēks	34
3. pētījums. Kā cilvēki skaita laiku	38
4. pētījums. Kā cilvēki iemācījās rakstīt	41
5. pētījums. Kā cilvēki dalīja darbus	44
6. pētījums. Kā cilvēki pielūdz dievus	47
7. pētījums. Kā cilvēki veido valstis	50
8. pētījums. Kāpēc cilvēki karo	53
9. pētījums. Kā cilvēki uzzina par pagātņi	56
10. pētījums. Dabas cilvēka pasaulē	61
11. pētījums. Pirmās civilizācijas	64
12. pētījums. Senajā Grieķijā	70
13. pētījums. Senajā Romā	75
14. pētījums. Musulmaņu pasaulē	81
15. pētījums. Kā radās Eiropas civilizācija	86
16. pētījums. Dzīve viduslaiku Eiropā	91
17. pētījums. Ģeogrāfiskie atklājumi	98
18. pētījums. Revolūciju laiks	103
19. pētījums. Rūpnīcu rašanās laiks	108
20. pētījums. Pasaules kari un diktatūras	114
21. pētījums. Saistītā pasaule	121
Mācību programma	128